

Pojmovni fantomi VIII

Pojmovni fantomi se ne nehajo in ne nehajo množiti. Malo je znano o okoliščinah in načinih njihove reprodukcije. Več namigov kaže v smer nespolnega razmnoževanja kakor spolnega. Zdi se, da se množijo tako z brstenjem kakor s potaknjenci in da tudi hibridi niso redki. Kaže, da se v ujetništvu množijo prav tako voljno kakor na svobodi. Čeprav se razmnožujejo očitno tudi sami od sebe, pa se ne branijo niti človekove pomoči.

IZZA STRMENJA OBSTOJI POSLEDIČNO

Prosim, da se bralka in bralec ne ustrašita. Pred seboj nimata nič drugega kakor nekakšno mrgolazen, v kateri so se kakor kače med paritvijo nagnetli in sprepletli štirje pojmovni fantomi. Ker ne vemo, kako se je to primerilo, bomo po Platonovem zgledu namesto zanesljivega pojasnila povedali verjeten mit.

Zamižite in si zamislite, kako se kakor junak v pravljici nov in neizkušen glagol napoti po svetu z brašnom v culici. Hodi in hodi in naenkrat obstane. Zazdi se mu, da se tam zadaj za nečim nekaj nahaja in da je skrito očem. Glagol je morda stopil s poti in stoji ob njej ali pa morda stoji ob čem, kar stoji ob poti, morebiti ob nizkem zidcu ali cestni svetilki. Morda to pomeni, da **obstoji**? Vsekakor ne vidi dobro, saj je tisto prej v daljavi kakor blizu. Čeprav je prepričan, da je tisto skrito zadaj, pa ni jasno, kako bi na to sploh lahko bil pomislil, če ne bi bilo vsaj za hipec pokukalo na plan **izza** tistega, za čimer se je skrivalo, in se pokazalo? Glagol neodločno še zmeraj **strmi** v daljavo. Še kar zbira pogum, da bi nadaljeval pot, saj stremi po tem, da bi postal razkošen in ugleden glagol, kakor je npr. "razprostirati se" ali "transcendirati". Ne more se opogumiti in nazadnje se obrne in se vrne, od koder je prišel. **Posledično** ostane vse življenje neznan in redek glagol.

Ponovimo! Ura teče in obstane, Bog pa obstaja ali ne. Obstajata glagola **obstati** in **obstajati**, ne pa tudi **obstojati**. Nič ne obstoji, razen morebiti, če obstane, potem pa si brez uspeha prizadeva, da bi se premaknilo. Predlog **izza** se v slovenščini nanaša na nekaj, kar je bilo skrito, pa se je pokazalo, npr. sonce izza oblakov. Če nekaj ostaja skrito, je kar zadaj, ne izza. Napačna raba je hrvatizem, saj lahko onstran Sotle mirno rečejo, da "zec spava **iza** grma", medtem ko tostran

zajec lahko spi samo za grmom, izza grma pa jo samo brž popiha, če ga kaj zmoti, npr. nepravilna uporaba predloga ... Med **strmeti** in **stremeti** ni nobene pomen-ske podobnosti, le glasovna bližina. Strmimo lahko le telesno, z očmi v daljavo, četudi se nam po glavi podijo misli ali želje po marsičem, za kar si prizadevamo, da bi dosegli, in po čemer torej stremimo. – Prislov **posledično** pa je zanimiv, ker gre za inovacijo, ki se je v nekaj letih neverjetno razširila na račun konkurenčnih besed oz. besednih zvez, npr. zato, zaradi tega, po tistem. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*, ki je vestno zabeležil, kar je takrat v slovenščini obstajalo, čeprav ni bilo pripuščeno v pravopis, ni besede posledično. Tudi SP iz 2001 še ne ve ničesar o njej, čeprav ve za samostalnik posledičnost in pridevnik posledičen. Odtlej pa se je novi prislov razmnožil kakor virus kakšne pandemične bolezni. Posledično vsi pišejo posledično, zato pa zaprašen leži v kotu.

ANDROGEN

Slovenščina in drugi evropski jeziki poznajo besedo androgen. Androgen je skupno ime za naravne ali sintetične zmesi, ki pri vretenčarjih usmerjajo ali nadzorujejo moške spolne značilnosti (najbolj znan androgen je testosteron, znani so anabolični steroidi). Gre za novogrško tvorbo podobnega tipa kakor hidrogen, nitrogen, heterogen ali homogen, se pravi, da je pridevniška končnica -genes pripeta na grško osnovo: kot pridevnik bi androgen torej pomenil moški (= moškega rodu, moške vrste), skratka, androgen v splošnem pomeni 'moški hormon' in nič drugega.

Stvar postane zanimiva, ko na samostalnik ali pridevnik androgen, -a, -o naletimo v literaturi in v humanistiki v pomenu, ki je popolnoma drugačen. V slovenskem prevodu avtobiografske pripovedi sodobnega mehiškega pisatelja Carlosa Fuentesa *Diana, samotna boginja lova* naletimo na oznako junakinje, Diane Soren (očitno modelirane po Jean Seberg, s katero je imel Fuentes nekajmesečno razmerje), kjer je vzpostavljena primerjava z antično boginjo. Obema je (vsaj v prevodu) pripisana "bojevita, **androgena** preprostost" (drugi model ženske z deloma moškim značajem, ki mu je v Fuentesovi knjigi podobna Sorenova/Sebergova, je Devica Orleanska). Raba besede androgen v pomenu samostalnika ali pridevnika, ki označuje zlitost ali nerazločenost potez moškega in ženskega spola pri kakšnem bitju, pa ni slovenska posebnost. Poznavalec predzgodovinske indske civilizacije Gregory Possehl (*The Indus Civilization: A Contemporary Perspective*, Altamira Press, Walnut Creek, Penn.,

2002) v opisu neke figurice iz Harappe človeško osebo nejasnega spola imenuje **androgen**.

V obeh primerih gre torej bolj ali manj za sinonim za hermafrodita in tisto, kar pisce zavede, je glasovna in tudi pomenska sorodnost dveh pojmov, ki sta oba grškega izvora. Medtem ko je androgen v pomenu, ki smo ga navedli, novogrška sestavljenka, pa je starogrški termin, ki sta ga zgrešila Possehl in Fuentes (ali prevajalec?), **androgen**, ανδρόγυνος, ki ga Doklerjev slovar prevaja kot "dvospolnik, hermafrodit, skopljenec". Gre kajpak za sestavljenko iz ανδρός (moški) in γυνή (ženska). Klasični vir je Aristofanov govor v Platonovem *Simpoziju* (189e). Sovrè zadevni odlomek prevede opisno, tako da poleg poslovenjene tvorbe dvospolnik navede v narekovajih tudi kalk androgen.¹ Vsekakor ga najdemo že pri Herodotu (4.67) v odlomku o skitskih vedeževalcih.

Španščina, slovenščina in angleščina enako zanesljivo ločijo med androgen in androgin. Kar nas zapelje, je zagotovo to, da je v vseh treh jezikih veliko sestavljenk grškega izvora s priponko -gen. Da bi si zapomnili -gin, bo najbrž potrebna kakšna specialna mnemotehnična terapija. Šilce *gina*, recimo.

AFNE

"Afne skačejo po drevesih." S tem zgledom vpeljuje rabo besede *SSKJ* (I 12b). Ker pa so že lep čas afne po drevesih redkejšje od tistih v računalniku, začnimo pri slednjih. Grafični simbol @ se je v računalništvu uporabljal ali pa se še na več načinov in je uporaba v e-pošti le ena izmed njih, čeprav najbolj znana. Pred tem se je uporabljal v angleški poslovni korespondenci kot okrajšava za ceno na kos, po kateri se nekaj prodaja (*at the rate of*), torej podobno kot francoski à. Najbrž je po analogiji @ začel pomeni institucionalni *locus*, kjer se nahaja naslovník pošte: *at* v angleščini ali *pri* v slovenščini: ish@.ish.si .

Skratka, afna z e-pošte ni v zvezi s tisto z drevesa. Zadnji *Slovenski pravopis* iz 2001 dopušča le računalniško afno, ne pa živalske. *SSKJ* prve še ne pozna, glede druge pa ne priporoča, da bi jo izgovarjali ali pisali brez preudarka. Pravi, da je to opica, a le nižje pogovorno. Slabšalno je to "človek z nenaravno, izumetničeno zunanostjo ali vedenjem, zlasti ženska", za kar je zgled "to je šele afna", nižje pogovorno "že spet afne gunca" pa je pojasnjeno takole: "dela ali govori kaj šalji-vega". Podobno se godi glagolu afnati se, ki je tudi nižje pogovoren. Pomeni "nenaravno, izumetničeno se nositi ali vesti"; zgled: "očital ji je, da se afna".

¹Platon, *Simposion. Gorgias*, poslovenil A. Sovrè, Slovenska matica, Ljubljana, 1960.

Etimološko sta besedici opica in afna gotovo sorodni. Slednja je očitno sposojenka iz nemščine. Sodobni *Nemško-slovenski slovar* Debenjakovih je decidiran, da je **der Affe** opica in za afno noče slišati. Čeprav je že Wolfov slovar leta 1860 pri prevodu iz nemščine dal prednost opici, pa kot ne prav primerna sinonima navaja **afinjo** in **merkovico**. To sta čudovita primerka zaljšanja narečnih poimenovanj, ki so se zdela takratnim ustvarjalcem slovenščine prerobata in se nam zdi njihovo početje smešno le zato, ker smo pozabili, da so nam ustvarili tudi Radovljico iz Radoljce, Ljutomer iz Lotmerka in Maribor iz Morpurka. Tu pa se problem z afnami šele začne. Gre namreč za to, da jih potrebujemo in nam manjkajo.

Angleščina jasno razlikuje med pomenoma *monkey* in *ape*, čeprav se v slovenščino navadno oboje prevaja z opico. V angleščini pojem *ape* zajema tiste opice starega sveta, ki sodijo v naddružino *Hominoidea*, ta pa zajema družini *Humanidae* z rodovi orangutan, šimpanz, gorila in človek ter *Hylobatidae*, kamor sodijo vsi giboni. V angleščini prve (večinoma razen človeka) včasih laično imenujejo *great apes*, druge pa *lesser apes*. Ker so pripadniki naddružine praviloma večji ali celo bistveno večji od drugih opic, angleško razločevanje *apes* od *monkeys* dobro ustreza dejanski razliki med skupinama vrst primatov, ki sta se ločili pred kakšnimi 15 milijoni let.

Zato je pokojni soustanovitelj ISH Iztok Saksida Sax, ki si je prizadeval, da bi človeško družbenost začeli sistematično raziskovati v primerjavi z družbami pri drugih živalskih vrstah, predvsem primatskih, uporabil označevalec afna, da je z njim označil koncept angleškega označevalca *ape*.

Medtem ko je Sax afno v tem natančnem pomenu zapisal vsaj že leta 1993,² pa slovenski biologi vztrajajo pri poimenovanju **človeku podobne opice**. Sax je že v tem članku opozoril na neustreznost takega poimenovanja. Ni le nerodno, saj potrebuje tri besede in devet zlogov namesto kratke dvozložnice afna. Predvsem je teoretsko nedopustno, da evolucijsko bližino zvaža na podobnost, kar ni ne isto ne natančno. Sta mar gibon ali siamang še podobna človeku, medtem ko pavijan ali vriskač nista več (kaj šele, če se genealoško oddaljimo od naše vrste in se vprašamo, ali so človeku še podobni lisica, petelin, gad, žaba, ščuka itd.)? Nič manj upravičeno ne bi bilo afnam reči šimpanzu podobne ali celo gibonu podobne. Raziskovalka savanskih šimpanzov Maja Gašperšič je v doktoratu na ISH 2008 (v angleščini) v slovenskem povzetku opozorila na Saxovo

---

²V članku "O namišljenih očetih in prevaranih ljubimcih", *Časopis za kritiko znanosti*, 162/3, 1993, 99–115.

rabo, a v bioloških publikacijah afne še vedno zlektorirajo v človeku podobne opice. Vsaj na temle humanističnem otočku je primeren kraj za afne, da jih ne le poguncamo, ampak tudi popestujemo in nahranimo, da bodo zrastle in se razvile. Upam, da ste opazili: *apes* ali afne niso prav nič drugega kakor *Hominoidea*. Vsak človek je afna.

JOŽE VOGRINC³

---

³Dr. Jože Vogrinc je docent in predavatelj na Oddelku za sociologijo na Filozofski Fakulteti, Ljubljana. E-naslov: joze.vogrinc@guest.arnes.si.